

Biogram Francesco Algarottiego

Agnieszka Jaźwińska-Pudlis

Francesco Algarotti urodził się w roku 1712 w Wenecji¹. Jego ojciec, Rocco Algarotti, był zamożnym kupcem. W pierwszych latach życia chłopca rodzina przeniosła się do zakupionego i przebudowanego zgodnie z panującą modą pałacu w Wenecji (Rocco Algarotti posiadał też willę na położonych blisko laguny terenach *terra ferma*). Francesco miał dwójkę rodzeństwa – brata i siostrę. Wcześnie osierocony przez rodziców, dostał się pod opieką starszego brata, który pozostał przez całe życie jego najbliższym i oddanym przyjacielem, przejął też kupieckie interesy ojca i póki Algarotti nie dostał się w monarsze łaski, finansował jego podróże i edukację.

Niemalą wpływ na rozwój intelektualny zdolnego i chłonnego wiedzy Francesca miał przebieg jego edukacji. Po wstępnych naukach w rodzinnym mieście oraz rocznym pobycie w rzymskim *Collegio Nazareno*, spędził on 6 lat w szkołach Bolonii. Jego nauczycielami byli wybitni przedstawiciele włoskiego świata nauki, m.in. matematyk Eustachio Manfredi i filozof Francesco Zanotti. Carlo Lodoli – co miało okazać się istotne dla kształtowania się neoklasycystycznych gustów Francesca – został jego pierwszym nauczycielem greki. Młody Algarotti zgłębiał tajniki innych dziedzin wiedzy: astronomii, anatomii, fizyki.

¹ Autorem jednego z najobszerniejszych współczesnych biogramów Algarottiego jest Ettore BONORA. (zob. *Dizionario Biografico degli Italiani*, wyd. Istituto della Enciclopedia Italiana, t. II, Roma 1960). Nowszą biografią, autorstwa Wiliama SPAGGIARI, zob. tegoż, przedmowa do *Viaggi di Russia*, wyd. Wiliam SPAGGIARI, Parma 1991, s. XXX-XLIII. W obu pozycjach zamieszczono również stosunkowo obszerne wykazy bibliografii tematu.

Ślady tych studiów odnaleźć można w jego późniejszych rozprawach, charakteryzujących się zawsze – bez względu na temat – nutą zdroworozsądkowego praktycyzmu. Algarotti podjął też naukę języka tokańskiego, który doskonalił później we Florencji, oraz angielskiego i francuskiego.

Chociaż przez pewien okres Francesco studiował w Padwie, jednak to właśnie jego związki z Bolonią i tamtejszym uniwersytetem, pozostały niezwykle silne. Przez całe życie – aż do śmierci – prowadził intensywną wymianę myśli z przyjaciółmi i nauczycielami z dawnych lat.

Już jako 17-latek Francesco Algarotti ogłosił *Saggio sopra la durata de' re di Roma*, gdzie przy pracy z dziedziny historii oparł się na zasadach chronologii według Newtona. W tym czasie musiał też podjąć pierwsze zamysły o dziele, mającym propagować a może właśnie wręcz popularyzować nauki tego uczonego z dziedziny optyki. Inna wczesna praca historyczna Algarottiego – *Saggio sopra impero degli Inkas* – w tłumaczeniu Aleksandra Richtera ukazała się w Sankt Petersburgu w roku 1825 pod tytułem *Опыт истории инков*.

Zainteresowania przyrodnicze – zgodnie z duchem epoki – nie przeszkadzały Algarottiemu uprawiać sztuk pięknych. Rysował i tworzył grafiki, a jego drobne prace przetrwały do naszych czasów rozproszone po różnych kolekcjach. Dyletanckie próby z tego zakresu stały się powodem, dla którego Algarotti bywa czasem mylnie uważany za malarza. Jednak był tylko twórcę inwencji – gdyż jedynie inspirował i kierował pracami innych, profesjonalnych artystów, sam tworząc tylko szkice oraz programy artystyczne².

Algarotti wcześniej opublikował swoje pierwsze poezje i twórczość tę uprawiał przez całe życie, chociaż nie była ona wysokich lotów. Był zainteresowany literaturą i jej teorią – szczególnie w kontekście związków muzyki ze słowem w dziele operowym. Dowody tego znaleźć możemy w wymianie listów z przebywającym na wiedeńskim dworze wybitnym włoskim librecistą i poetą Pietro Metastasiem. Ich korespondencja – często konwencjonalna – wydaje się o wiele ciekawsza, jeśli wziąć pod uwagę, że jednym z zadań Algarottiego w służbie Fryderyka Pruskiego była adaptacja librett do potrzeb scenicznych teatru z Sans-Souci.

Do zagadnień związanych z krytyką literacką zaliczyć można opublikowane w roku 1744 *Lettere di Polianzio ad Ermogene intorno alla traduzione dell'Eneide del Caro*. Algarotti skrytykował w nich nowe tłumaczenie *Eneidy* autorstwa Lucrezio Caro.

Wcześniej ujawnione zamiłowanie do podróży nie pozwalało młodemu Francesco pozostawać długo na jednym miejscu i już jesienią roku 1733 – jako 21-letni młodzieniec – udał się do Paryża. Dzięki wykształceniu, towarzyskiej ogładzie i wielkiemu urokowi osobistemu, stał się znanym i często zapraszany bywałcem salonów skupiających intelektualistów a szczególnie naukowców. Początkowo towarzyszyła mu opinia raczej przyrodnika niż znawcy sztuk, stąd w roku 1735 Pierre Louis Maupertuis zaprosił go w podróż do Laponii, na którą jednak Algarotti w końcu się nie zdecydował.

² Więcej informacji na ten temat będzie można znaleźć w artykule Agnieszka JAŻWIŃSKA-PUDLIS, *Francesco Algarotti i jego „Rozprawa o malarstwie”*, „Roczniku Historii Sztuki” 2010, w druku.

Przełomowym wydarzeniem w karierze Francesco Algarottiego stać się miała publikacja jego książki omawiającej w sposób przystępny zasady optyki Isaaca Newtona. Pierwsza wersja *Il Newtonianismo per le dame* [Niutonizmu dla dam] ukazała się drukiem w roku 1737 w Mediolanie. Jej przyjęcie – negatywne ze strony cenzury św. Inkwizycji w ojczystej Wenecji, gorące i entuzjastyczne wśród czytelników – sprawiło, że autor stał się powszechnie znany w oświeconych kręgach. Rok później *Niutonizm* ukazał się w przekładzie na język francuski, dwa lata później wznowiono wydanie włoskie i opublikowano tłumaczenie na język angielski. *Niutonizm dla dam* ustalił sławę literacką młodego Wenecjanina, dodatkowo zjednując mu wielu gorliwych sprzymierzeńców w osobach kobiet. Algarotti poznał Woltera, gdy prowadził prace nad *Niutonizmem* i zaproszony został przez niego do Cirey – posiadłości ówczesnej przyjaciółki i kochanki Woltera – Émilie du Châtelete. Mimo deklarowanej przyjaźni – która zresztą choć długotrwała, nie zawsze była harmonijna, Wolter oceniał nisko prace Algarottiego nad Newtonem – możliwe, że przez proste porównanie z jego własnymi *Éléments de la philosophi de Newton*, natomiast Madame du Châtelete była młodym Algarottim zachwycona... dopóki nie odmówił zadedykowania jej dzieła stworzonego w Cirey, gdzie oszczędzając topniejące fundusze, spędził wiele miesięcy.

Przez kilka lat Algarotti znajdował się w ciągłym ruchu między Londynem, Paryżem a północną Italią. Jeszcze przed publikacją *Niutonizmu* wyruszył po raz pierwszy do Londynu, podążając śladami wielkiego fizyka, oraz pogłębiając znajomość języka angielskiego. W roku 1738 Lord Baltimore (Charles Calvert) zaprosił go na pokład okrętu, który wyruszał na wyprawę po Morzu Bałtyckim aż do Petersburga. Statek „Augusta” wiozł oficjalną delegację Jerzego II na zaślubiny Anny Meklemburskiej (Anny Leopoldowny) z Antonim Ulrichem Brunswickim. Późnym literackim owocem tej podróży – jakże egzotycznej w oczach mieszkańców południa Europy – były *Le lettere di Russia*³ – przetworzony dziennik, któremu nadał Algarotti formę 12 listów do przyjaciół. Osiem pierwszych adresowanych zostało do Lorda Hervey’a z Londynu, a cztery ostatnie do Scipione Maffei, przebywającego wtedy w Weronie. W jednym z listów – pisanym na podstawie notatek z pobytu w Gdańsku – Algarotti umieścił niezmiernie trafną analizę ustroju Polski i jej ówczesnej sytuacji politycznej.

W drodze powrotnej zawarł Algarotti znajomość, która zaważyła na całym jego życiu – w Reinsbergu poznał młodego następcę tronu pruskiego, który w krótkim czasie miał rozpocząć panowanie jako Fryderyk II, i który w 1740 roku, natychmiast po przyjęciu wiadomości o śmierci swojego ojca, zaprosił Algarottiego na swój dwór, a następnym roku zlecił mu misję dyplomatyczną na dworze króla Sardynii w Turynie⁴. Już w roku 1742 Algarotti przebywał w Dreźnie, gdzie zmieniwszy mocodawcę, rozpoczął kilkuletnią służbę u króla polskiego i elektora saskiego, Augusta III. Oficjalnie pełnił ją do roku 1746, zajmując stanowisko radcy od spraw wojskowych. Zapisał tu Algarotti niezwykle ważną i – jak się okazało – dyskusyjną kartę w swojej historii. Po akceptacji wstępnych projektów powierzono mu modernizację oraz poszerzenie kolekcji królewskich obrazów. W związku z tymi obowiązkami kilkakrotnie

³ Pierwsze wydanie w 1760 roku, już po ostatecznym powrocie Algarottiego do Włoch.

⁴ Na temat działalności dyplomatycznej Algarottiego zob. nieco przestarzały, ale interesujący artykuł: Achilles NERI, Francesco Algarotti diplomatico, “Archivio storico italiano”, serie quarta XVIII (1886), s. 231-257.

przebywał w Italii – głównie w Wenecji – starając się jak najlepiej wywiązać z tego zadania. Przy zakupie obrazów pomagał Algarottiemu między innymi brat Bonomo. Owocami tego przedsięwzięcia było znaczne powiększenie zasobów Galerii Drezdeńskiej nie tylko o dzieła zakupione z kolekcji książąt d'Este, ale też o wiele obrazów współczesnego i XVII – wiecznego malarstwa włoskiego. Należy jednak pamiętać, że główną ambicją króla i samego Algarottiego były zakupy dzieł mistrzów włoskiego i niderlandzkiego renesansu. Algarotti „na marginesie” tej współpracy – jak podają źródła – zebrał kolekcję około 200 obrazów i rysunków⁵. Przy tej okazji napisał również cykl pism poświęconych zagadnieniom sztuki, które ewoluowały od pierwszych *Lettere sopra la pittura* do zawierającego podobne myśli, lecz zebrane w zwięzłą formę *Saggio sopra la pittura*⁶. Wywóz dzieł sztuki za granicę był krytykowany w okresie *Risorgimento*, co miało wpływ na późniejszy rozwój złej sławy Algarottiego – jako kosmopolity wywożącego cenne przedmioty należące do dziedzictwa narodowego Italii. Przy tej okazji zapominano, że Algarotti przede wszystkim promował twórczość żyjących artystów.

W roku 1746 roku Algarotti powrócił na dwór Fryderyka II, otrzymał duże apanaże (kilka lat wcześniej ten sam monarcha przyznał mu tytuł hrabiego), czynnie uczestniczył w życiu kulturalnym i artystycznym. Organizował przedstawienia operowe, dla których potrzeb przystosowywał libretta włoskie. Pośredniczył w sprowadzaniu do Prus artystów. Współpracował z królem w tworzeniu i realizacji jego wielkich planów architektonicznych. Algarotti był nie tylko teoretykiem sztuk – o jego zapożyczonych od Carlo Lodolego poglądach na architekturę przeczytać można w *Lettere sopra l'architettura* oraz w *Saggio sopra l'architettura*⁷ – ale też nadzorował wykonywane prace. O jego zaangażowaniu w budowę katolickiej katedry św. Jadwigi w Berlinie świadczy korespondencja z kardynałem Angelo Maria Querinim⁸.

W roku 1753 cierpiący na poważne problemy zdrowotne Algarotti zdecydował się powrócić do ojczyzny. Przebywał w kilku miastach (między innymi w Wenecji, Padwie i Bolonii), by ostatecznie osiąść w Pizie – tam do ostatnich chwil życia pracował nad zbiorowym wydaniem swoich dzieł, które pod protektoratem licznych sponsorów oraz samego króla Fryderyka II, ukazało się na przestrzeni lat 1778 – 1784 w Cremonie (wydawcą był Lorenzo Manini). W wydaniu tym znajdują się najważniejsze dzieła teoretyczne Algarottiego, listy na różne tematy – związane ze sztuką, polityką i gospodarką, utwory poetyckie oraz pierwsza, panegiryczna biografia autorstwa Domenico Michelessiego, finansowana i pisana na zlecenie Fryderyka II.

Późniejsi historycy i badacze często odwoływali się do słynnej z początku, choć błędnej z czasem sylwetki syna weneckiego kupca, który został mianowany hrabią z prawem dziedziczenia tego

⁵ Spis jego kolekcji, przeznaczony do celów handlowych, nakazała sporządzić bratanica Algarottiego po śmierci swego ojca, Bonomo. *Catalogo dei quadri, dei disegni e dei libri, che trattano dell'arte del disegno della galleria del fu signor conte Algarotti*, ukazał się w Wenecji w 1776 r. w języku włoskim i francuskim.

⁶ Pierwsze wydanie ukazało się w roku 1753, drugie, znacznie poszerzone i zmienione, tuż przed śmiercią Algarottiego, w roku 1762.

⁷ Krytykę utworu Algarottiego napisał Andrea MEMMO – inny uczeń Carlo Lodolego – w rozprawie: *Elementi dell'architettura Lodoliana, ossia l'arte di fabbricare con solidità scienfítica e con eleganza non capricciosa*, Roma 1786.

⁸ W przygotowaniu do druku edycja tekstu włoskiego wraz z przekładem na język polski autorki niniejszego artykułu.

tytułu przez własnych potomków oraz potomków ukochanego brata Bonomo. Faktycznie tytuł ten (wraz ze spadkiem po obu braciach) przeszedł na żeńską linię. Zatrzymała go córka Bonomo Algarottiego, która w chwili zamążpójścia dała początek rodowi Corniani-Algarotti.

Francesco Algarotti nigdy się nie ożenił i nie wiadomo nic o tym, by pozostawił po sobie potomków. Czuła przyjaźń, jaka istniała między nim i królem Prus, Fryderykiem II, do dziś bywa widziana przez badaczy w świetle dwuznacznym. Jedyną kobietą, o której istnieniu w życiu Algarottiego wiadomo na pewno, była słynna angielska poetka i podróżniczka lady Mary Wortley Montagu. Wenecjanin i słynna Angielka poznali się w Londynie, po czym nieprzytomnie zakochana kobieta, licząc na szczęśliwe połączenie, przyjechała za Algarottim do Włoch. Odtrącona ostatecznie w Turynie, pozostawiła jako dowód swego nieszczęścia szereg listów, dających wyobrażenie o jego wątpliwej postawie moralnej⁹. Postacią bardziej enigmatyczną w jego życiorysie była Barberina Campanini, tancerka słynąca z umięśnionych nóg i dużej skoczności, o której względy zabiegać miał ponoć konkurując z samym Fryderykiem II, od czego po udzielonej mu królewskiej reprimendzie odstąpił.

Francesco Algarotti zmarł w roku 1764 w Pizie i został pochowany na tamtejszym cmentarzu Campo Santo. Słynny stał się nagrobek, do którego powstania przyłożył swą monarszą dłoń król Prus. Zmodyfikowano pierwotny zamiar Algarottiego, prócz łacińskiej sentencji: *Franciszek Algarotti nie wszystkim* – zawierającej sugestię do pozostawionej spuścizny literackiej – dodano słowa chwalcące Algarottiego jako piewcę Newtona i spadkobiercę Owidiusza. Nagrobek ten, w niezmiennym stanie, oglądać można do dzisiaj. W swym testamencie wymieniał Algarotti wielu wybitnych przedstawicieli swojej epoki – nie tylko Fryderyka II, ale też znanego śpiewaka Farinello. Większość majątku Algarottiego – w tym jego kolekcję obrazów i rysunków, otrzymał brat Bonomo¹⁰.

Jedynym tekstem Algarottiego, jaki doczekał się w XVIII wieku przekładu na język polski, był opublikowany w roku 1746 w Amsterdamie utwór *Il Congresso di Citera*, który Marianna Maliszewska zatytułowała *Sejm walny cyterski*.

Francesco Algarotti był aktywny w wielu dziedzinach sztuki a także polityki. Jest to główną przyczyną problemów współczesnych badaczy z właściwym umiejscowieniem tej postaci w dziejach Europy? XVIII wieku. Jako człowiek doskonale się mieścił w przestrzeni oświeconego dyletantyzmu, jako teoretyk, ściśle związany z nie nazwaną jeszcze wtedy ideą funkcjonalizmu – wykraczał daleko poza ramy swego stulecia. Najlepiej przebadana jest działalność Algarottiego na polu muzyki. W szczególności związki jego *Saggio sopra l'opera in musica*¹¹ z XVIII-wieczną reformą opery. Historycy sztuki zajmują się Algarottim przede wszystkim jako autorem projektu przekształcenia galerii Augusta III w Dreźnie

⁹ Listy te, przełożone na język włoski, zostały opublikowane w: Anna Francesca VALCANOVER, *Le lettere di Venezia di Lady Mary Wortley Montagu: 1739-1740*, "Studi Veneziani" XVII (1989); inne informacje na temat związków Algarottiego ze słynną Angielką odnaleźć można w następujących tekstach: Robert HALSBAND, *The Life of Lady Wortley Montagu*, Oxford, Clarendon Press 1956) oraz tegoż, *Algarotti ad Aspollo. His influence on Lady Mary Wortley Montagu*, w: *Friendship's Garland: Essays Presented to Mario Praz on his Seventieth Birthday*, Roma 1966.

¹⁰ Giovanni DA POZZO, Il testamento dell'Algarotti, w: *Atti Dell'Istituto Veneto di Scienze, lettere ed arti*, CXXII, 1963-64.

¹¹ Polskojęzyczny przekład pierwszej części, autorstwa Jadwigi DĄBROWSKIEJ (przejrzany przez Michała BRISTIGERA), ukazał się w *De Musica VI/Nuove Pagine* 1.

i widzą jego rolę marszanda zakupującego obrazy na królewskie zamówienie¹². Tymczasem niezwykle ciekawy wydaje się rzeczywisty wpływ myśli Algarottiego – nieco eklektycznej w gustach, acz nowoczesnej – na późniejszych twórców teorii klasycystycznych. Jego poglądy odnajdujemy w wielu tekstach z epoki późniejszej, nie zawsze jednak zostaje wspomniana osoba ich twórcy. Z całą pewnością dzieła zbiorowe Algarottiego należały do korpusu ksiązek, które w XVIII wieku wypadało posiadać w poważnej bibliotece. Znajdowały się również w polskich rezydencjach. Pozostaje nadal pod znakiem zapytania jego rzeczywista rola w dziejach politycznych Europy. Czy powierzane mu przez dwóch monarchów tytuły i misje dyplomatyczne były tylko eleganckim pretekstem do wypłaty wysokich apanaży, czy też może pełnił on inną, istotniejszą, niż do dziś udało się to ustalić, rolę?

¹² W sposób najpełniejszy rolę Algarottiego w życiu artystycznym Wenecji omawia Francis HASKELL, *Patrons and Painters. A Study in the Relations Between Italian Art And Society in the Age of the Baroque*, New Haven and London 1966.